

toegevoegde waarde. Immers, de Compagnie zorgde vanuit Amerika en Japan voor een indrukwekkende toevoer van edelmetaal- het product bij uitstek dat in de beide grote economische centra India en China zo gewild was. Daarnaast konden deze beide landen via de voc Europa als afzetmarkt bedienen. Een soortgelijke marginale invloed van de Nederlandse aanwezigheid en expansie menen Emmer en Gommans te kunnen zien in West-Afrika: ‘Over de gevolgen van de slavenhandel mag het debat dan nog voortgaan, het Nederlandse aandeel daarin was te gering om veel effect te sorteren’ (p. 447).

Daarentegen zijn de gevolgen van de Nederlandse aanwezigheid en activiteiten voor het gebied aan de overkant van de Atlantische Oceaan groot geweest. De introductie van een zeer efficiënte vorm van slavernij heeft dramatische effecten gehad voor het Caribisch gebied. De oorspronkelijke bevolking van Suriname is onder andere door de introductie van Europese ziekten gedecimeerd, terwijl een enorme immigratie op de Nederlandse Antillen al evenzeer tot een ernstige verstoring van de traditionele samenleving heeft geleid.

Emmer en Gommans zijn kritisch en relativerend, zo blijkt onder andere uit alinea’s als deze: ‘In het Atlantische gebied heeft de Europese expansie met haar mensonterende slavenhandel en slavernij ervoor gezorgd dat een deel van de Europeanen voordeliger kon roken, voordeliger en zoeter kon eten en koffie drinken dan zonder die instituties het geval zou zijn geweest. Zonder de exporten uit Azië zouden er in de huishoudens van de gegoede burgerij in Nederland en Europa wat minder porselein, specerijen en sitsen aanwezig zijn geweest. Het heeft bijna tweehonderd jaar geduurd voordat deze gang van zaken massale bevrijding wekte, en daarbij liep Nederland bepaald niet voorop’.

Met een mislukte kolonisatiepolitiek in Noord-Amerika, betrekkelijk geringe invloed in Perzië, India en China en een verstikkende monopoliezucht is de boektitel juist gekozen. *Rijk aan de rand van de wereld* is een must voor leden van het *corps diplomatique*, voor internationaal georiënteerde beleidsmakers in Den Haag en voor eenieder die global history een warm hart toedraagt. De tegenvallende kwaliteit van de illustraties, herhalingen van formuleringen (over bijvoorbeeld protestantisme en slaven op pagina’s 176 en 181, of over de grenzen van het gezag – tot waar de kanonskogels waren uitgerold, p. 257 en 263) en het ontbreken van een helder benoemde agenda voor toekomstig onderzoek moet men dan maar op de koop toenemen.

Joost C.A. Schokkenbroek

Het Scheepvaartmuseum/Vrije Universiteit Amsterdam

Irene Stengs (ed.), *Nieuw in Nederland: Feesten en rituelen in verandering* (Amsterdam: AUP, 2012) 220 p. ISBN 978-90-8964-405-3.

Op de cover van de bundel *Nieuw in Nederland* prijkt een Arabische chocoladeletter van de Hema. Een logische keuze, aangezien in de artikelen verschillende feesten en rituelen in verandering centraal staan. Het is echter ook een opmerkelijke keuze, omdat uitgerekend het Nederlandse Sinterklaasfeest – ondanks veelvuldige verwijzingen naar de Zwarte Piet-discussie – niet aan bod komt in het boek. De auteurs kiezen er nadrukkelijk voor de feesten en rituelen van nieuwkomers als onderdeel van de Nederlandse samenleving als geheel te beschouwen, maar beperken zich daarbij –

met uitzondering van het artikel van Hilje van der Horst over multiculturele festivals – wel tot vieringen die in eerste instantie door een etnische- of religieuze minderheid worden geclaimd. Dat hier binnen de Nederlandse context en met de komst van nieuwe generaties migranten, nieuwe, ‘hybride’ vormen van ontstaan, wordt in de bundel overtuigend aangetoond.

In de bijdragen komen bekende evenementen zoals het Kwakoe Zomer Festival voorbij, levenscyclusrituelen zoals het huwelijk binnen de Molukse gemeenschap, maar ook minder voor de hand liggende vieringen, zoals het Thais en Russisch Nieuwjaar. De tien artikelen zijn gebaseerd op veldwerk en maken de interacties tussen nieuwe Nederlanders en de Nederlandse samenleving tot op het niveau van individuen inzichtelijk. De aparte bijlage met kleurenfoto’s die veelal gemaakt zijn door de auteurs zelf verlevendigt het geheel. (in het bijzonder de straatbeelden van de Bijlmer in de jaren tachtig behorend bij het artikel van de inmiddels overleden antropoloog Ineke van Wetering) Omdat het veldwerk in verschillende periodes is uitgevoerd (jaren tachtig tot nu) en sommige van de besproken migrantengroepen al in de jaren vijftig naar Nederland kwamen, heeft de bundel ook een sterk historische dimensie. Zoals Irene Stengs – onder wiens redactie de bundel op initiatief van het Meertens Instituut verscheen – in haar inleiding stelt, gaat het daarbij niet om een uitsluitend Nederlandse geschiedenis, maar om het ontstaan van ‘nieuwe Nederlandsheid’.

‘Nieuwe Nederlandsheid’ gaat uit van een hybride sociale en culturele realiteit, in plaats van culturele verschillen in termen van ‘het eigene’ en ‘de ander’ te vatten. Daarbij maakt Stengs onderscheid tussen drie niveaus waarop deze werkelijkheid vorm krijgt, namelijk in de verdeeldheid binnen culturele of etnische gemeenschappen, in de interacties tussen nieuwe Nederlanders en de bredere sociale omgeving ‘Nederland’, en binnen de transnationale sfeer. Hoewel het hier om overlappende niveaus van interactie gaat, doet de indeling van de artikelen naar gelang deze drieling kunstmatig aan. Het artikel van Gemma Kwantes over de Queer Shabbaton (een evenement voor joodse homoseksuelen in Amsterdam) wordt als ‘transnationaal’ aangemerkt, omdat het om een uit de Verenigde Staten overgenomen concept gaat en veel internationale bezoekers heeft. Het artikel van Fridus Steijlen over Molukse vieringen zou de nadruk leggen op ‘interne anderen’, terwijl in zijn bespreking van de jaren vijftig en zestig toch vooral de (transnationale?) betrokkenheid bij de politieke strijd op Ambon centraal staat. Bovendien gaat deze indeling voorbij aan de kracht van deze bundel, namelijk de aandacht voor de veranderende context.

Het feit dat juist feesten en rituelen als vanzelfsprekend met traditie en continuïteit worden geassocieerd, maakt de insteek van deze bundel interessant. Naast de beoogde bijdrage aan het maatschappelijke debat over de multiculturele samenleving, levert dit ook theoretische inzichten op. De auteurs gaan expliciet in op de positie van de veldwerker en het performatieve karakter van de feesten en rituelen. Daarbij wordt veelvuldig verwezen naar het werk van de Amsterdamse socioloog Baumann en zijn kritiek op Durkheim, en andere postmodernisten als Gupta & Ferguson en de Comaroffs. Vooral in het artikel van Rijk van Dijk over de Ghanese Pinkstergemeente in Den Haag wordt uitgebreid ingegaan op de sociaal-politieke dynamiek waarin bepaalde culturele constructies ontstaan en worden onderzocht. Gezien deze theoretische insteek blijft het wonderlijk dat overwegend naar door nieuwkomers geïnitieerde feesten en rituelen wordt gekeken, en niet zoals in de in 2005 verschenen bundel *Veranderingen van het Alledaagse* óók naar veranderingen in de Nederlandse ‘smaak’.

De aandacht voor de Nederlandse context waarbinnen de besproken feesten en rituelen van nieuwe Nederlanders ontstaan en veranderen, maakt de bundel echter zeker vernieuwend. Het enige minpunt daarbij is het ontbreken van een conclusie die de in de onafhankelijke artikelen beschreven naoorlogse ontwikkelingen duidt. Zeker waar het om de institutionalisering van feesten en rituelen gaat, is er een verwevenheid met de ontwikkeling van de Nederlandse verzorgingsstaat, het minderhedenbeleid vanaf eind jaren zeventig, het cultuurbeleid van de jaren negentig, en de komst van nieuwe generaties van migranten, ieder met hun eigen achtergrond wat betreft leeftijd, gender en opleidingsniveau. Bijvoorbeeld de artikelen van Reus en Van Wetering over de Surinaamse gemeenschap in Amsterdam, laten zien hoe in de jaren tachtig een nieuwe generatie welzijnswerkers het voortouw neemt bij het organiseren van feesten en rituelen. Deze ‘culturele bemiddelaars’ of ‘zaakwaarnemers’ (een term van de socioloog Andre Köbben) weten op dat moment de grootste achterban te verwerven of hebben de beste contacten met lokale bestuurders (en subsidieverstrekkers). Dezelfde spreekbuisfunctie wordt opgeëist door verenigingen, scholen, kerken, of winkels – een toonbeeld van hoe sterk feesten en rituelen een politieke dimensie hebben. Juist omdat de auteurs zich duidelijk positioneren ten opzichte van het ‘anti-multiculturalisme’ had een kritische noot bij de onvoorziene effecten van bijvoorbeeld het minderhedenbeleid hier op zijn plaats geweest. Hetzelfde geldt voor het recente dichtdraaien van de subsidiekraan voor een aantal van de beschreven feesten en festivals. Hoe ziet de toekomst van deze ‘nieuwe Nederlandsheid’ eruit?

Aniek X. Smit
Universiteit Leiden

David Parrott, *The business of war. Military enterprise and military revolution in Early Modern Europe* (Cambridge etc.: Cambridge University Press, 2012) xv+429 p. ISBN 978-0-521-73558-2 (paperback).

Dit werk is een belangrijke nieuwe bijdrage aan het debat over de band tussen oorlog en staatsvorming in de Vroegmoderne Tijd. Lang domineerde hier de these van de zogeheten ‘Militaire Revolutie’, die stelde dat militaire ontwikkelingen in de zestiende en zeventiende eeuw in Europa direct leidden tot groeiende staatsmacht. Deze these is tegenwoordig sterk genuanceerd, onderuit gehaald of vervangen door een reeks kleinere revoluties. Parrott probeert met dit boek een nieuwe weg in te slaan. Parrott onderzoekt de verschillende vormen van wat hij noemt ‘public-private partnership’ in de oorlogvoering in West- en Centraal-Europa tussen 1500-1700. De nadruk lag volgens hem tot dusver te zeer op de sterke staat als natuurlijke uitkomst van de militaire ontwikkelingen. De militaire ondernemers die de troepen op de been brachten, zijn ten onrechte gemarginaliseerd. Zij, en de kooplui die de troepen bevoorraadden, staan bij Parrott centraal. Hij schaaft hen onder de noemer private ondernemers, die tot eind achttiende eeuw een grote rol bleven spelen in de Europese oorlogvoering. Hij laat zien dat deze ondernemers efficiënter, flexibeler, meer ervaren, meer bedreven en betrouwbaarder waren dan de staat.

Na 1550 kende Europa steeds langere perioden van onafgebroken oorlogvoering, die culmineerden in de Dertigjarige Oorlog (1618-1648). Dit leidde tot uitputtingsoorlogen, die volgens Parrott de sleutel waren in wat hij noemt de vroegmoderne ‘revolution in